

Kalevalan reseption historiaa

I

Elias Lönnrotin Kalevala-epoksen vaikutus ulottuu nykyään yli koko maailman. Sen lukuisien käännösten saama vastaanotto ei yksityinen henkilö enää pysty arvioimaan. Mutta sen vastaanoton ja vaikutuksen, sen reseption historia on vielä Suomenkin osalta kirjoittamatta. Siinä olisi otettava huomioon eri tieteen ja taiteen haarojen mitä moninaisimmat yksittäistutkimukset ja tehtävä niistä synteesi, ja vaikeutena olisi, että näiden esitöiden metodiset lähtökohdat ja tieteellinen taso saattavat olla äärimmäisen epäyhtenäiset.

Näin ollen en luonnollisesti minäkään voi tämän yhden esityksen rajoissa antaa asiasta lyhennettyä yleiskatsausta. Rajoittuminen on jo senkin takia välttämätöntä, että kyseinen materiaali on vain osittain ollut käytettävissäni. Pidän kuitenkin mielekkäänä valmistella asian laajempaa esitystä siten, että ensin systemaattisesti käsittelem tärkeitä tosiseikkoja riippumatta siitä, ovatko ne tunnettuja vai eivät. Haluaisin mainita näkökohtia, joita pidän hedelmällisinä. Päämääränäni ei siis niinkään ole tähänastisten tutkimuksien rekapitulaatio, vaan prospektiivinen tiivistelmä; tätä älköön ymmärrettäkö kiittämättömyydeksi suomalaista tutkimusta kohtaan: sillehän tiedän olevani kiitollisuudenvelassa lähes kaikesta.

Kyseinen tutkimus on osittain kaikkein uusinta tutkimusta eikä liene kaikilta osin tiedossanikaan; erään perin yllättävän ainesosan tuohon kuviteltuun reseption historiaan muodostaa nimittäin juuri se seikka, että Lönnrotin epoksen arvovalan vuosikymmeniä jatkuneen vähenemisen jälkeen siitä yhtäkkiä on jälleen ruvettu keskustelemaan ja väittelemään maan kirjallisissa ja tieteellisissä lehdissä osittain suorastaan intohimoisin kannanotoin. Kalevalan reseptiosta on kehitymässä päivänpolttava kysymys.

Pyrin keskittymään seuraavassa yksinomaan sanan aikaansaamaan vaikutukseen. Musiikin ja kuvaamataiteet, niin tärkeitä kuin ne juuri Ka-

levalan yhteydessä ovatkin, jätän tarkastelun ulkopuolelle, koska ne eivät ole omaa alaani. Parin kirjallisuuden reseption teoriaa koskevan alkuhuomautuksen jälkeen seuraa niiden tekijöitten puntarointia, jotka määräävät Kalevalan reseption teoreettisen erikoislaadun. Sen jälkeen tarkastelen esimerkinomaisesti valikoiden reseption seuraavia muotoja: tieteen reprodusoivaa, eri yhteiskuntakerrosten ns. passiivista sekä sen jälkeen uudemman suomalaisen kirjallisuuden produktiivista reseptiota. Lopuksi luon katsauksen Kalevalan saksalaiseen reseptioon — siitä yksinkertaisesta syystä, että se on omaa kokemuspiiriäni lähinnä.

II

Reseptiotutkimusta on harrastettu jo ammuin. Kirjallisuustieteen sanoisinko kanonisoiduksi haaraksi se kuitenkin kehittyi vasta toisen maailmansodan jälkeen.¹ Se on nyt selvinnyt varhaisemmasta muotitieteen vaiheestaan kaikkine asiaankuuluvine intoleransseineen muita tutkimussuuntia kohtaan, ja ensimmäiset käsikirjat osoittavat vakiintumisen kauden alkaneen.² Johtuu lähinnä kahdesta impulssista, että se tällä hetkellä kiinnostaa niin Itä- kuin Länsi-Eurooppaakin.

Ensimmäinen impulssi tulee kommunikaatio- ja yhteiskuntatieteiden taholta. Jos kirjallisuuden tuottaminen on sosiaalinen akti — mitä tuskin kukaan halunee kiistää — silloin ei huomion kohteena voi olla ainoastaan teoksen tekijä vaan myös hänen lukijansa, se, jolle tekijä sanansa kohdistaa. Tekijä on ajatellut ja kirjoittanut silmällä pitäen tiettyä imaginaarisen lukijakuntansa vastaanottoasennetta ja odotuksia, silloinkin kun hän ei ole tehnyt sitä tietoisesti. Hänellä on ollut mielessään tietty sivistyksellinen ja yhteiskunnallinen tilanne, hän on reagoinut tiettyihin es-

¹ Mainitsen suureksi käyneestä kirjallisuusmäärästä vain muutamia tärkeimpiä teoksia: Hans-Robert Jauss, *Literaturgeschichte als Provokation*, Frankfurt/M. 1970; Peter Uwe Hohendahl, *Sozialgeschichte und Wirkungsästhetik. Dokumente zur empirischen und marxistischen Rezeptionsforschung*, Frankfurt/M. 1974; Gunter Grimm (toim.), *Literatur und Leser, Theorien und Modelle zur Rezeption literarischer Werke*, Stuttgart 1975; Rainer Warning (toim.), *Rezeptionsästhetik, Theorie und Praxis*, München 1975; Hannelore Link, *Rezeptionsforschung. Eine Einführung in Methoden und Probleme*, Stuttgart 1976; Hans-Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, 2. painos, Tübingen 1965.

² En tässä yhteydessä pidä mielekkäänä osallistua vilkkaaksi muodostuneeseen rajankäyntiin reseption ja vaikutuksen välillä. Yleensä viitataan kulloinkin eri aspektiin: edellisessä on kyse vastaanottavasta subjektista, jälkimmäisessä vastaanotettavasta objektista. Mutta jos kysymyksenasettelu lähtee historiallisesta eikä struktuuri-esteettisestä perspektiivistä käsin, osoittautuu rajan vetäminen pelkästään hankaluudeksi. Käytän siis molempia termejä osittain synonyymeinä riippuen siitä, mikä aspekti milloinkin tuntuu tärkeämmältä.

teettisiin odotuksiin, ja hänen teoksensa historiallinen vaikutus on tulosta niistä konstellaatioista, jotka syntyvät tekstin ja lukijan interdependenssistä.

Toinen virike saa alkunsa modernin hermeneutiikan harrastamasta historismin kritiikistä. Sehän on tunnetusti mennyt sohaisemaan tuota historismin naiivia premissiä, joka ei halua ottaa huomioon sitä tosiasiata, ettei historiallinen tietoisuus sinänsä voi olla objektiivinen ja absoluuttinen suure vaan on sidoksissa vaikutuksen historian subjektiivisuuteen. Historiallisen tapahtuman resipientti ei voi vapautua oman historiaan kuuluvuutensa subjektiivisuudesta. Tämä subjektiivisuus ei tosin ole mielivaltaista, vaan määräytyy vastaanottajan sitovan traditionosallisuuden mukaan. Samoin sitä rajoittaa vastaanotettavan teoksen ennakkomerkitys. Teoksen lukija haluaa ymmärtää juuri tämän teoksen sisällön ja merkityksen eikä minkään muun. Samantekevää, lukija teoksen vastaanottaja sitä aikalaisena tai sata vuotta myöhemmin, yhtä kaikki hän pyrkii avaamaan eteensä koko tuon teoksen ”merkityspotentiaalin”. Väärinymmärtäminen on sellaisen merkityksen sisällyttämistä teokseen, mitä sen merkityspotentiaaliin ei alun perin kuulu. Toisaalta muuntuu teoksen merkityshorisontti myös silloin, kun resipientti pyrkii kokemaan runoelman merkityksen tai totuuden ainoastaan itseensä projisoituna. Teoksen merkityshorisontti on aikojen kuluessa muuttunut oltuaan historiallisesta aikakaudesta toiseen reseption ja interpretaation kohteena. Nimenomaan tämä näkökohta antaa reseption tutkimukselle sen kirjallisuustieteellisen oikeutuksen. Ilman tätä ”reaktiokytkentää” se olisi lähinnä jonkinlainen yhteiskuntatieteen sivuhaara.

III

Jos nyt alamme soveltaa näitä perin suppeasti esittämiäni teoreettisia alkumietteitä Elias Lönnrotiin ja hänen Kalevalaansa, huomaamme heti kyseessä olevan epätavallisen reseptio-tilanteen. Muistomerkin vaikutus kokonaiseen kansakuntaan on tähän päivään asti ollut sidoksissa tuohon epänormaaliin tilanteeseen. Osoitan tämän neljän havainnon avulla.

1. On pidettävä aivan tavallisena kirjallisuushistorian ilmiönä sitä tilannetta, että teoksella on vaikutus, joka puolestaan on produktiivisen reseption tulosta. Goethen ”Faust” on osa vanhaa 1500-luvulta peräisin olevan kansankirjan (Volksbuch) vaikutushistoriaa, ja Thomas Mannin ”Tohtori Faustukseen” kätkeytyy produktiivinen välienselvittely aiheen useiden historiallisten kehitysasteiden kanssa.

Mutta Lönnrot ei katsonut perusajatustaan eepoksen totaalisuudesta omaksi keksimäkseen — mikä on subjektiivinen totuus, sillä se oli todella

tuon aikakauden aate ja muodostui sitä kautta hänen omakseen. Objektiviselta kannalta katsottuna hän kuitenkin on vastaanottanut sellaista, mitä ei ollut olemassakaan.³ Tapahtui siten auktoriteetin siirto, jolla oli oleva laajakantoiset seuraukset. Sen lisäksi Lönnrot kielsi suullisen ja kirjallisen tradition periaatteellisen eron nimittäessään itseään ja salliesaan itseään nimitettävän viimeiseksi runonlaulajaksi⁴ ja antoi täten itse alkusäyksen tuolle vuosisadan kestäneelle epävarmuudelle ja väärille johtopäätöksille.

Kuitenkin Lönnrot kuuluisassa tunnollisuudessaan on itse huomauttanut eeposkäsitteensä prosessimaisuudesta. Periaatteessa, niin hän tähdensi, olisivat toisenkinlaiset runokombinaatiot olleet mahdollisia (esipuhe 1849, § 1: ”sovittamisessa on kuitenkin paljo mielivaltaa ollut...”).⁵ Mutta eivät edes hänen aikalaisensa olleet halukkaita hyväksymään sekundaarisen reseptioasteen erikoislaatuisuutta. He halusivat pitää kiinni 1800-luvun estetiikan teos-käsitteestä ja selväpiirteisen kansallisen muistomerkin sivistyshistoriallisesta arvosta.

Lönnrotin ajatus muinaisaikaisen eepoksen uudelleen kokoamisesta kypsyi Jacob Grimmin Kalevalaa käsittelevän akatemiapuheen vaikutuksesta; harkinnut hän oli asiaa jo sitä ennen tutustuttuaan Eddaan ja Homeroksen suureepoksiin.⁶ Yleistä mielipidettä ei Lönnrotin ajatuksen erehellysyyden myöhempi julkitulo juuri liikuttanut, sikäli kuin se asiaa edes tiedosti, sillä Kalevalalla oli jo silloin oma vakiintunut roolinsa. Se

³ Väinö Kaukonen, Lönnrot ja Kalevala, Helsinki 1979, s. 89, siteeraa Runebergin lausumaa, jonka mukaan Lönnrotissa oli herännyt ajatus ”suuren täysin kokonaisen runon olemassaolosta, joka ... olisi hajonnut katkelmiksi ja levinnyt kansan keskuuteen, ilman että sitä missään muistettiin kokonaisuudessaan”. ”Näiden hajanaisten osien etsiminen ja uudelleen yhdistäminen alkuperäiseksi kokonaisuudeksi” oli ollut Lönnrotin päämäärä, jonka hän sittemmin myös saavutti. Vrt. myös s. 90—.

⁴ ”Jag ansåg mig för en sångare, lika god som de sjelfva (so. muinaiset runonlaulajat)” (E. Lönnrot, Svenska skrifter, Helsingfors 1908, I, 218—29, tässä 220 < Anmärkingar til den nya Kalevala upplagan. Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning 1849, 1, 15—21). Vrt. myös Väinö Kaukonen, Kalevala Lönnrotin eepoksena, KV 27/28, 85.

⁵ Vrt. myös Lönnrotin kirjeeseen Fabian Collanille 25.5. 1848, sekä Kaukonen (alaviite 3) s. 83—.

⁶ Lönnrot itse on eräässä kirjeessä nimittänyt Eddaa ja Homerosta esikuvikseen. Tätä on myöhemmin toistettu lukemattomia kertoja ilmeisesti paljoakaan ajattelematta, sillä säännöllisesti jätettiin huomiotta, että Lönnrot näki näissä monumenteissa eeposten kliimaksin. Edda oli Homeroksen rinnalla vaatimattomampi esikuva. Lönnrotille oli selvää, etteivät Codex Regiukseksi kootut runot suinkaan muodostaneet eeposta eivätkä myöskään olleet alkuperäisen, myöhemmin hajonneen eepoksen sirpaleita. Samoin hänelle täytyi olla selvää, että tuo runokirja oli harkitusti koottu tietyn järjestysperiaatteen mukaan (kosmologiset runot alkuun, samasta sankarista kertovat runot yhteen, aikajärjestys tapahtumien kulun vaatimaan järjestykseen jne.). Sama ilmenee monessa suhteessa Lönnrotin esitöistä (”Lemminkäinen”, ”Väinämöinen”, ”Runokokous Väinämöisestä”, vrt. myös Lönnrotin kirjeeseen Keckmanille 17.8. 1833). On myös otettava huomioon, että pitkäaikainen eepoksenkehittely on voinut käyttää hyödykseen eritasoisia esikuvia.

sopi aukon täytteeksi — ja historioitsijoina sanoisimme: täysin oikeutusti.

2. Suuntaa antavaksi eepoksen käsittämislle muodostui 1800-luvun teos-käsitteen ohella myös ajan alkuperäisyyskäsite. Jo aikalaisten kesken käytiin väittelyä epäautenttisten, so. Lönnrotin itsensä sepittämien säkeiden prosenttimäärästä. Tätä keskustelua on jatkettu meidän päiviimme asti.⁷ Kuitenkin on ero M.A. Castrénin ja Väinö Kaukosen käsitysten välillä tässä kohdin verraten epäolennainen; Castrénin mielipiteen mukaan Lönnrot ei olisi lisännyt runoelmaan ainuttakaan omaa säettä, Kaukosen laskelmien mukaan taas Lönnrotin oma osuus olisi tarkat 3 %. Lönnrotin alkuperäisyys on löydettävissä aivan toisaalta: hänen historiallisesta tulkintakonseptiostaan, joka samalla muodosti kansallisen reseption perustan. ”Tämä kirja muinaisesta olost, elämästä ja toimista...”, näin kuuluu tuo konseptio lyhyesti vuoden 1849 Kalevalan esipuheessa. Tätä tarkoituksperää ajaa kielenkäytön yhdenmukaistaminen, kristillisten elementtien poistaminen, vanhojen laulufunktioiden huomiotta jättäminen ja mm. loitsu- ja häärinoston sulattaminen uuteen, kirjalliseen funktioon. Tämä merkitsee: ’suuri menneisyys’, historiallinen kuvaelma, voitiin nyt kokea esteettisestikin.

3. Estetiikka muodostaa oman reseptio-ongelmakenttensä, jota mielestäni ei tähän päivään mennessä ole tyydyttävästi selvitetty. On olemassa koko joukko osittain hyvinkin antoisia töitä eepoksen estetiikasta; mainittakoon sellaiset tekijännimet kuin Cygnaeus, Castrén, Julius Krohn, August Annist ja vihdoin Rafael Koskimies — juuri ennen kuolemaansa.⁸ Joukossa on myös kansanomaisia, nykylukijan mielestä jotenkin liikuttavia kirjoitelmia Kalevalan runollisuudesta. Mutta vielä mainittu Koskimiehenkin työ kieli tietystä epävarmuudesta käytettävissä olevaan välineistöön nähden. Vaivalloisesti on alettu käsittää, mm. Kaukosen tarmokkaiden viittausten ansiosta, että Lönnrotin eepos kuuluu osana 1800-luvun suomalaisen kirjallisuuden historiaan. Silti jokaiselle on selvää, ettei siihen pidä puuttua tavallisin poetologisin työvälinein,

⁷ Vrt. lopuksi vielä Pentti Aalto, *The Tripartite Ideology and the Kalevala*, julkaisussa *Studies in Finno-Ugric Linguistics*, Bloomington 1977, s. 9—23, tässä s. 20: Lönnrot ”did create extremely few verses himself”; vrt. Castrénia ja Kaukosta (alaviite 3) s. 99; Kaukonen (alaviite 3) s. 72. A.R. Niemen laskelmia ”Runokokouksesta” toistaa myös Hästesko (alaviite 28), s. 179—.

⁸ Fr. Cygnaeus, *Det tragiska elementet i Kalevala*, teoksesta: *Cygnaeus, Afhandlingar i populära ämnen*, Helsingfors 1853, II. 69—131; M.A. Castrén, *Nordiska resor och forskningar*, Helsingfors 1870, VI, s. 53—97 (”Stycken af år 1841 om vären hållna föreläsningar öfver Kalevala”); vrt. tähän Kaukonen (alaviite 3), s. 98—101; J. Krohn, *Suomalaisen kirjallisuuden historia*, n. 1, Helsinki 1883; August Annist, *Kalevala kui kunstiteos*, Tallinn 1969 (1. painos ilmestyi suomeksi v. 1944 Elsa Haavion toimittamana); R. Koskimies, *Kalevalan estetiikka*, Helsinki 1978.

jotka pystyvät niin Runebergiin kuin myöhempään Juhani Ahoon. Alkuperäisten runojen tulkintaan on tosin kehitelty kriteerejä, joiden avulla niiden kieltä, kaavaa ja runomittaa, ytimeenosuvuutta ja kuvauksen realistisuutta voidaan arvostella. Mutta niitä ei voi käyttää eepoksen arvosteluun. Lönnrotin työhön ei voida hermeneuttisesti soveltaa edes ”ykyseyttä moninaisuudessa”, teoksen yhtenäisyyttä sen osien integroitua kokonaisuuteen, tuota 1800-luvun normipoetiikan ja 1900-luvun organismipoetiikan perusarvoa.⁹

Tämä neuvottomuus ulottui sitten luonnollisesti myös ”alaspäin” eiteettisille alueille kuten kouluihin jne., ja sitkeähenkinen kansallismuistomerkin kritiikkitabu johtui suurelta osalta siitä tosiseikasta, että eepoksen esteettistä arvoa pystyttiin yleensä vain postuloimaan ja dogmatisoimaan, sen sijaan että sitä olisi argumentein perusteltu.

Jos nyt folkloristiset sen paremmin kuin suppeammassa mielessä kirjallisuustieteellisetkään kuvaus- ja arvosteluparametrit eivät vaikuta käyttökelpoisilta, on kehitettävä uusia. Mainitsen vain viittauksenomaisesti sellaiset mielestäni hedelmälliset kategoriat kuin analogia, toisto, signaali, runkorakenne, struktuuriketju, kaari — kaikki kategorioita, joilla on merkityksensä myyttillisten struktuurien kuvauksessa. Riippumatta mistään tulkinnoista näyttää ilmeiseltä, että Lönnrotin teos on literarisatioprosessissaan säilyttänyt myyttillisiä rakennemuotoja — seikka, jonka nimenomaan eepoksen produktiivinen reseptio on tuonut päivänvaloon — ja tästä voisi kuvaus hyötyä, ottaen huomioon folkloristiikan ja kirjallisuuden kategoriain soveltumattomuuden. Lisäapua voisivat antaa ekspressionistisia tekstejä varten kehitetyt kirjallisuustieteelliset kategoriat ja kriteerit. On joka tapauksessa päästävä uusiin abstraktioasteisiin, joita tähänastinen kalevalaestetiikka ei ole käyttänyt hyväkseen.

4. Yhtenä synä Kalevalan vaikutuksen erikoislaatuisuuteen on ollut se seikka, ettei runomateriaalia suinkaan ollut vielä eepoksen ilmestyessä koottu ja käsitelty loppuun vaan työtä jatkettiin koko ajan lisääntyvällä innolla. Seurauksena oli eepoksen arvosteluperusteidenkin muuttuminen. Vertauskohtana voisi mainita, että Nibelungen-tekstikorpus oli täydellisessä muodossaan tunnettu Hebbelin, Jordanin, Wagnerin ym. alkaessa 1800-luvulla sitä adaptoida. Huomionarvoisena hengentieteellisenä tosiasiana pysyy, että materiaalimuutoksilla oli vain rajallinen vaikutus. Julius Krohnin suurena ansiona on pidettävä, että hän ensimmäisenä tutkijana viittasi siihen tosiasiaan, ettei Kalevalasta ole folkloristisen runontutkimuksen kohteeksi. Runoilijana hän sitten Helsingin teatterin

⁹ Vrt. tähän Koskimiehen kirjoitusta (alaviite 8), s. 11—15 (”sitkeä keskustelu yhtenäisyydestä”).

vihkiäisiin kirjoittamassaan juhlarunoelmassa kuvaili Väinämöisen paaluuta nimenomaan eepoksen niiden säkeiden nojalla (50, 491—498), joihin ei ole olemassa alkuperäistä runopohjaa.¹⁰ Eino Leino, Iivo Härkönen ja monet muut olivat intohimoisia runonkeräilijöitä, Juhani Aho otti teoreettisessa kirjoitelmassaan ”Mikä on Sampo?” kantaa runon synnyn ongelmiin,¹¹ Kalevala eli omaa elämäänsä niin taiteilijoiden kuin tiedemiestenkin mielessä. Tieteen ja eeposreseption välisen suhteen historia on kokonaisuudessaan vielä kirjoittamatta; monia yksittäisiä oivallisia huomioita on siellä täällä julkaistu; mainittakoon tekijöistä esim. Kerttu Tanner-Saarenheimo. Ettei odotetun laajaa vuorovaikutusta ole syntynyt, ei useinkaan ole johtunut siitä, että Lönnrotin teosta on pidetty aikansa tuotteena ja teoksena *sui generis*, vaan siitä, että teos jo sangen varhain itsenäistyi kansallisen itsetunnon dokumentiksi. Erään siltikin syntyneen vuorovaikutuksen keskeisenä todisteena on pidettävä August Ahlqvistin vaikutusta 1880- ja 1890-lukujen karelianismiin.

IV

Ennen kuin ryhdyn käsittelemään ns. passiivista ja produktiivista Kalevalan reseptiota, liitän tähän vielä pari huomiota tieteen, lähinnä folkloristiikan suhteesta Kalevalaan.¹²

Lönnrotin teokselle oli historiallisesti erittäin tärkeää, että suomalainen folkloristiikka saavutti molempien Krohnien ansiosta johtavan aseman maailmassa aikana, jona kirjallisuustiede vielä oli lapsenkengissä; se ei pitkälle 1900-lukuakaan kyennyt kilpailemaan ”eksaktimpien” tieteiden, kielihistorian ja filologian kanssa — Krohnin koulukuntahan käyttikin suurelta osalta filologian metodeja. Seurauksena oli Kalevalan tutkimuksen viivästyminen runontutkimukseen verrattuna, seikka, joka pysyi monen sukupolven ajan merkillisellä tavalla piilossa sen naamion

¹⁰ Vrt. Kerttu Tanner (Saarenheimo), Kalevalainen romantiikka suomalaisessa kirjallisuudessa vuosina 1890—1910, Turku 1960, s. 109. K. Tannerilla samoin lukuisia esimerkkejä siitä, miten kirjailijat, siitä huolimatta että tunsivat vanhoja eeppejä runoja tai saattoivat niihin helposti tutustua, kuitenkin pitäytyivät pelkkään Kalevalaan tekstilähteenään, esim. Larin-Kyösti draamassaan ”Lemminkäinen” (s. 84—), Jalmari Finne draamassaan ”Aino” (s. 85), jonka Erkki Melartin sitemmin sävelsi.

¹¹ Juhani Aho, Mikä on Sampo? Sampo on taideteoksen symboli, Uusi Kuvalehti, Helsinki 1894, Nr. 1.

¹² Suomen folkloristiikan historiaa on kirjoitettu yhtäjaksoisena (tarkoin bibliografioin) vasta vuoteen 1918: Jouko Hautala, Finnish Folklore Research 1828—1918, Helsinki 1969. Uudempaa kirjallisuutta omassa Kalevalan kommentaarissani, München 1967, II, 9—18.

varjossa, että runontutkimuksien otsikoissa esiintyi Kalevalan nimi (K. Krohn, M. Kuusi).¹³

Omalatuinen metodinen ristiliitos syntyi vielä siitä, että folkloristisukupolvi toisensa jälkeen — alkuunpanijana Juhani Aho varhaisessa artikkelissaan, jatkajana K. Krohn, selventäjänä Martti Haavio ja epäilemättä myös Matti Kuusi — kuvitteli muinaisten laulujen synnyn uuden ajan taiderunojen tapaiseksi postulaattinaan lahjakkaan runoilijapersoonan olemassaolo, henkilön, joka periaatteessa on verrattavissa uuden ajan runoilijoihin ja jota *cum grano salis* voidaan arvostella samantapaisten kirjallisuustieteen metodien ja kriteerien mukaan.¹⁴ Että nuo vanhat runosepot osittain ovat olleet runovoimaltaan Lönnrotia suurempia, on Matti Kuusi tähdentänyt ja siten konkretisoinut mainittua mielihpidettä.¹⁵ Suullisen tradition ja kirjallisen produktion välisen kynnyksen ylittäminen on ongelmallinen metodinen askel, eikä auta kieltää tässä pidetyn modernia, arkaistiseen taipuvaa lyriikka-poetiikkaa absoluuttisena suurena. Haavion yrityksiä kuvata muinaisia runoja ”modernisti” resipioitavina säkeistömuotoisina taidemuodostelmina on pidettävä tieteellisesti arveluttavina. Aivan toinen asia on, että ne ovat siivittäneet modernien suomalaisten kirjailijain tuotantoa, mistä Haavikko on esimerkkinä.¹⁶

Toisen maailmansodan jälkeen tapahtui eepoksen ja sitä siihen asti hoivan tieteiden ero. Ajankohdalla lienee ollut lähinnä poliittiset syyt: Oli oman maan historian kriittisen jälkikatsauksen aika; sen historian kansallisuus-käsitteestä oli muodostunut ongelma. Kun nyt Väinö Kaukonen puhuu ”Kalevala-vihamielisyydestä”¹⁷, tämä ei niinkään tarkoita sitä, että eepos joutui niin sanoakseni kahden tieteen väliinpuotoajaksi, vaan ennen kaikkea sitä tosiasiaa, että teos ja sen reseption historia samastettiin keskenään, ja kun nyt pyrittiin eroon Kalevalasta, tultiinkin kritikoineeksi entistä reseptiotapaa. Se Kalevala, joka oli kuviteltu ja koettu kansallisen identiteetin symboliksi ja dokumentiksi, joutui nyt vastuuseen kaikista kansallisen elämän poluista ja harhapoluista. Näin

¹³ Terminologiseen epäselvyyteen oli aikoinaan jo E.N. Setälä viittänyt (Sammon arvoitus, Helsinki 1932, s. 14).

¹⁴ Ahoon ks. alaviite 11, lisäksi Antti J. Aho, Juhani Aho, elämä ja teokset, Porvoo 1951, I, 439; K. Krohnin suhteen vrt. I.-L. Evijärvi, Kaarle Krohn, elämä ja toiminta, Helsinki 1963; Haaviolle luonteenomaisena Martti Haavio, Kirjokansi, Porvoo 1952, s. 211—218; Matti Kuuselle esim. Suomen Kirjallisuus I, Helsinki 1963, s. 20. Kriitikkiä tuonsuuntaista käsityskantaa kohtaan: Väinö Kaukonen, Kalevalanvastaisuus sodanjälkeisessä kansanrunoudentutkimuksessa, Vir. 83 (1979), s. 120—128, tässä 121—123.

¹⁵ M. Kuusi Kansan Kuvalehdessä 1948, Nr. 15, siitä Kaukonen lainaus Vir. 1979, s. 121.

¹⁶ P. Haavikko, Runon faktoja Kalevalan tekstistä nähtynä, HS 12. 5. 1974, s. 27.

¹⁷ Vrt. alaviite 14.

ymmärrettynä Kalevalasta oli tullut aivan toisen tieteenhaaran, poliittisen ja aatehistorian, altis tutkimuksen kohde. Kesti vielä 30 vuotta, ennen kuin eräs nuori amerikkalainen tutkija kansakunnalleen ominaisella piristävällä huolettomuudella verrattuna eurooppalaiseen subtiiliin, historiantietoisuuden raskauttamaan arvojen puntarointiin otti tutkiakseen Kalevalan vaikutusta kansallishistoriallisena ilmiönä.¹⁸

Suomalainen kansanrunouden tutkimus oli jo perustamisestaan asti varsinaisena tieteenä, Julius Krohnin ajoista, pitänyt tiettyä välimatkaa Kalevalaan, mutta eepinen, kalevalainen lauluruno pysyi sen keskeisenä teemana. Toisen maailmansodan jälkeen siirtyi painopiste tässäkin asiassa toisaalle. ”Väinämöinen ja Ilmarinen on kirjaimellisesti karkotettu Helsingin yliopiston kansanrunoustieteen laitoksesta”, kirjoitti äskettäin Väinö Kaukonen katkeransävyisesti.¹⁹ Asian voi nähdä toisinkin: sen minkä suomalainen tieteenharjoitus tässä kohden on kansallisen erityismateriaalinsa perinteestä työntänyt taka-alalle — ei suinkaan hävittänyt — sen se on kansainvälisessä yhteistyössä ja arvostuksessa voittanut; ajatellaamme vaikka vertailevaa sananparsitutkimusta. Muutenkin arvelen sen hetken tieteen historiassa koittaneen, jolloin olisi ruvettava tutkimaan noita monisäikeisiä eri kielten välisiä yhteenpunoutumia suullisen tradition alalla keskiajasta alkaen. Samaan suuntaan kehitys on juuri menossa skandinaavisenkin filologian piirissä, missä etualalla ei enää ole muinaispohjoismainen Kuningassaaga tai Islantilaisaaga, vaan manteleenpuolisia aineksia ja tyyppejä sisältävät Fornaldarsögur ja Riddarasögur.

Edellä oli jo puhetta siitä, että lähimenneisyydessä on tapahtunut runojen idealisointia Lönnrotin kustannuksella.²⁰ Yleistykset tosin eivät tässä ole paikallaan. On pidettävä erillään yhtäällä tekstiyhteyksien hajottaminen sekä eepisten ja maagisten runojen maailmankuvien synkretismi, toisaalla Lönnrotin uskomaton perinnevaisto hänen käsityskykynsä rajoittuneisuuden ohella. On myös oltava varuillaan, ettei panna itse teoksen syyksi Lönnrotin omia selityksiä ja tulkintoja, ne kun useinkin ovat perin protestanttisen kotikutoisia ja esim. Schellingin luonnonfilosofian ja Hegelin historianfilosofian saavuttamattomissa. Maailmankatsumukseltaan Kalevala on — sanottakoon asia lyhyesti — luojaansa suurempi.

¹⁸ William A. Wilson, *Folklore and Nationalism in Modern Finland*, Bloomington, London 1976. — Punnittu, lyhyt arviointi Suomen nationalismin konseptioista: Aira Kemiläinen, *Nationalism*, Jyväskylä 1964, s. 208—223. Tulokset olisivat olleet ehkä vielä helpommin kuvattavissa, jos tekijä olisi vapautunut sidonnaisuudestaan Hans Krohnin ”länsimaiseen” ja ”ei-länsimaiseen” nationalismiin.

¹⁹ Kaukonen (alaviite 14) s. 125.

²⁰ Kaukonen (alaviite 14) passim.

V

Kaikkein vaikeinta on antaa sitovaa vastausta kysymykseen koko kansan parissa tapahtuneen passiivisen reseption ulottuvuudesta ja laadusta. Vastauksen etsijä joutuu heti alkuun selvittämään välejään mitä erilaisimpien yhteiskuntatieteellisten differentioimis- ja kuvausmetodien kanssa eikä saa tukea entisistäkään tutkimuksista, koska niitä ei juuri ole.²¹ Lisäksi voimme olla varmoja siitä, että tilastojen ja todellisuuden välillä on tässä asiassa huomattava ero. Tyydyn taas vain muutamaan viitteeseen ja mietteeseen siinä toivossa, että suomalainen kirjallisuussosiologian tutkimus korvaa ne pätevämmällä tiedolla; sillähän on käytettävänä aivan toiset lähteet kuin minulla.

Periaatteena on pidettävä, että koko ajanjakson aikana on tehtävä ero tiedon ja emotionaalisen yleiskäsityksen välillä. Vaikutushistoriaan kuuluvat molemmat. Maailmanhistoria tarjoaa monia esimerkkejä kirjoituksista, joilla on ollut mahtava vaikutus, vaikkei niitä todellisuudessa juuri kukaan ole lukenut.

Jos Matti Kuusi noin 40 vuotta sitten kiertelemättä sanoi, että oikeastaan kukaan ei todella lue Lönnrotin eeposta²², pitää se varmastikin paikkansa viime sukupolvien suhteen. Mutta tiedämme myös alkuaian olleen hankala. Vuosien 1835 ja 1849 perin pienet Kalevalan painokset saatiin myydyksi vain vaivoin ja hitaasti; vuoden 1835 painos, joka käsitti 500 kappaletta, lojui yli 10 vuotta varastossa.²³ Ruotsinkielinen aateli ja korkeampien virkamiesten muodostama sivistysporvaristo eivät teokselle juuri korvaansa kallistaneet, olkoonkin että siihen jossain määrin tutustuttiin Castrénin vuonna 1841 ilmestyneen ruotsinnoksen avulla, kielivaikeudet kun olivat huomattavat.²⁴ Vuoden 1849 painokseen saattoi suomea osaamaton tutustua vasta 1864—68 ilmestyneen Karl Collanin käännöksen kautta, josta taas tarvittiin uutta painosta vasta itsenäisyyden aikana vuonna 1922.

Pieni aktiivisten fennomaanien piiri oli Kalevalan ensimmäinen resipientti ja samalla sen multiplikaattori. Kuusikymmenluvulta asti teoksen vastaanotto hyötyi maan vanhan säätyjärjestelmän hajoamisesta ja sosiaalistrukturin muuttumisesta. Suomenkielinen kansankerros pyrki en-

²¹ Vrt. Heikki Waris, *Suomalaisen yhteiskunnan rakenne*, Helsinki 1948, sekä Urho Rauhala, *Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalinen kerrostuneisuus*, Helsinki 1966.

²² M. Kuusi, *Mitä Kalevalalla on nykyiselle nuorisolle sanottavana?*, teoksessa: *Kalevala Suomen kansan omaisuudeksi*, Helsinki 1937, s. 9—36, tässä s. 16 ja muuallakin.

²³ Kuusi (alaviite 22), s. 11; Kaukonen (alaviite 3), s. 160—. Ensimmäinen painos oli 500, vuoden 1849 painos 1250 kappaletta.

²⁴ Esim. Runeberg kykeni lukemaan Kalevalaa ainoastaan Castrénin käännöksen avulla, vrt. Tanner (alaviite 10) s. 13.

nenkuulumattoman energisesti osalliseksi sivistyksestä. Kuusikymmenluvulla oli jo lähes kolmannes maan ylioppilaista ensipolven sivistyneistöä, kahdeksankymmenluvulla jopa 44 %. Viidennes kaikista ylioppilaista oli jo tuolloin talonpojista.²⁵ Näistä muutamasta luvusta voi aavistaa, millä valtavalla voimalla yläluokan entistä etuoikeutettua sivistysasemaa oli ruvettu rajoittamaan ja kuinka nimenomaan nuoren talonpoikaissivistyneistön siihen asti koulimattomissa päissä Kalevalan tuntemus suoraan kuului asiaan. Kansallisromantiikan sukupolvi oli ensimmäinen, jolla oli alusta asti ollut suomenkielinen koulusivistys.

Ei pidä kuitenkaan kuvitella, niin ahkerasti kuin seitsen- ja kahdeksankymmenluvulla oppikouluja perustettiin, että niissä jaettu Kalevala-tietous olisi ollut erityisen differentioitunutta ja tekstin käsittely syvällistä. Länsisuomalaiseen kieleen perustuvan suppeahkon sanavaraston avulla ei kaikkea voitu saada ymmärrettäväksi. Tämän voi päätellä niistä monilukuisista sananselityksistä, joita senaikaisten Kalevalan koulupainosten alaviitteissä vilisee, ja miksei siitäkään tosiseikasta, että professori Lönnrotin Kalevala-luennot Helsingin yliopistossa koostuivat olennaisesti samanlaisista sananselityksistä, joiden avulla hän yritti saada ylioppilailleen tekstiä edes sanallisesti selväksi — ilmeisesti syystä.

Eepoksen laaja levinneisyys on varmasti lähinnä Suomen koululaitoksen ansiota.²⁶ Halpoja ja myös lyhennettyjä koulupainoksia toimitti Suomalaisen Kirjallisuuden Seura säännöllisin väliajoin; käytännön oli aloittanut Lönnrot itse vuonna 1862. Jo vuodesta 1856 ja sittemmin vuosikymmenen aikana oli eepokselle varattu viljalti tilaa opetussuunnitelmasta, Turussa jo alkeiskoulun yläasteelta. Kolmesta neljään vuoteen kesti kouluissa Kalevalan käsittely. Tosin sen tehtävänä oli ennen kaikkea olla suomen kielen harjoitusmateriaalina; yleisimpiä harjoitusmuotoja oli eepoksen tekstien kääntäminen ruotsiksi. Yksi esimerkki erikoisen varhaisesta kouluvaikutuksesta: jo viisikymmenluvulla sai Julius Krohn kuuluisassa Viipurin kymnaasissa sellaista Kalevalan-opetusta, että se ratkaisi koko hänen myöhemmän elämänsänsä. Ja varmasti oli muitakin samanveroisia pedagogeja kuin Adolf Molin, Hämeenlinnan koulun historianopettaja, joka — fennomaani kun oli — kykeni syyttämään kokonaisen ruotsinkielisen lukioluokan Kalevalan aatteelle. Samassa koulussa opetti muuten samaan aikaan myös Arvid Genetz. Mutta

²⁵ Tiedot perustuvat Herkko Ojalan artikkeliin ”Koulunkäynti ja sivistyneistömme rakenteellinen uudistuminen 1800-luvulla”, *US* 26.3.1958.

²⁶ Suomen koululaitoksen suhteen vrt. Aimo Halila, Suomen kansakoululaitoksen historia, osat 1—4, Porvoo 1949—1950; V.A. Haila, Suomenkielisten oppikoulujen kaunokirjallisuuden opetuksesta, Mikkeli 1934, s. 61—79, 234—260; J.T. Hanho, Suomen oppikoululaitoksen historia, osat 1,2, Porvoo 1947; vrt. myös Yrjö Penttinen teoksessa Suomen Kirjallisuus VII, s. 170—.

pohjimmiltaan nämä varmasti olivat suuria poikkeuksia, ja enemmistön mieleen jäi lähinnä summittainen, omaan arkimaailmaan kuulumaton kuvajainen muinaissuomalaisesta asiakulttuurista ja koko joukko siteerattaviksi kelpaavia säkeitä.

Kriittiset äänet alkavat kuulua ja voimistua itsenäisyyden ajan mukana. Niinpä kouluneuvos Vilho Reima vuonna 1935 vahvasti epäilee koulujen Kalevalan-opetuksen tehoa.²⁷ Kalevalan tuntemus, hän sanoo, on ”viime aikoina” tuntuvasti taantunut — siis aikana, jolloin teoksen symbolivoima reaktivoitui. Reima itse halusi muuten johtaa Lönnrotin eepoksesta säälimättömän mutkattomasti yhteiskunnallisen opinkappaleen. Jo vuonna 1926 F.A. Hästesko oli julkaissut opetusoppaan, joka oli tarkoitettu liitteeksi lyhennettyyn koulu-Kalevalaan.²⁸ Hänen tarkoituksenaan oli, kuten hän itse asian ilmaisi, korjata se epäkohta, että koululaiselta pilataan moisella pakkoluvulla koko teos lopuksi elämää, olleikin siten, että olennainen jätetään lukematta. Ja kun tässäkin yhteydessä sitten huomautetaan Kalevalan oudostuttavasta kielenkäytöstä, käy selvästi ilmi, mihin kouluopetuksessa lähinnä aika pantiin — huomattakoon: todellisuudessa, ei suinkaan oppisuunnitelmien harmaan teorian mukaan. Se pyrki kulumaan siihen, kuten aiemmin professori Lönnrotin luennoilla, että setvittiin yksinkertaisia sana- ja asiamerkityksiä. Syyt siihen, ettei nuoriso enää jaksaa kiinnostua koko Kalevalasta, vetää päivänvaloon jälleen Vilho Reima: vika on sen pitkäpiimäisyydessä ja tarunomaisuudessa, toisin sanoen sen ikävyyttävässä todellisuudenvierauudessa.²⁹

Ei ole siis syytä liioitella Kalevalan elävöittävää vaikutusta koulujen kuivassa lukujärjestyksessä. On kuitenkin argumentteja, joiden pohjalta sitä ei pidä vähätelläkään. Jos pitää paikkansa, että se varhaisnykysuomen sanavarastossa tapahtunut uudelleenkerrostuminen, jonka tuloksena oli länsisuomen pohjalle muodostuneen kirjasuomen ja uuden itäsuomalaisen kulttuuriallon tuoman kielen tasapainoinen sekoitus, oli suurelta osalta Lönnrotin eepoksen ansiota, silloin on oletettava koululaitoksella olleen sekä välittäjän että multiplikaattorin osa. Koulu-Kalevaloiden alaviitteiden sananselityksillä oli ollut kielihistoriallinen merkitys.³⁰

²⁷ Kalevalan kasvatusarvoja. (Esipuheen allekirj. Vilho Reima), Porvoo, Helsinki 1935, s. 9; vrt. myös Haila (alaviite 26), s. 236—.

²⁸ F.A. Hästesko, Kalevalan opetusopas, Porvoo 1926, s. 11—.

²⁹ Reima (alaviite 27), s. 8, myös Hästesko (alaviite 28) kuten ed.

³⁰ Vrt. Paavo Pulkkinen teoksessa: Suomen Kirjallisuus VII, 17. Kalevalan sanavaraston leviämistä 1930-luvulla ja siihen liittyvää sulautumisprosessin päättymistä valottavat Veikko Ruoppilan tutkimukset: Veikko Ruoppila, (Vanha) Kalevala ja kansankieli, Helsinki 1967.

Sen ohella koulu tietysti välitti myös Lönnrotin romanttisen peruskuvitelman suomalaisten muinaishistorian suurfreskosta, ilman että tarkoituksena luultavastikaan on ollut transponoida tuota kirjaimen symboli-realistista arkaismia arkeologisesti todistettuun varhaisaikaan. Vielä vuonna 1935 jo mainitsemamme kouluneuvos edusti sitä mielipidettä, että Kalevala esitti ”kansan varhaisinta historiaa”.³¹ Hänen kohdallaan kaikui Kaarle Krohnin oppilaan Hästeskon varoitus kuuroille korville, mutta tämäkin osoitti opetusoppaassaan koululaisille Kalevala-tunnilla välitettävän Barbarossa-myyttiä Väinämöisen paluusta — sitähan olivat laulaneet jo Julius Krohn, Eino Leino (”Tarina suuresta tammesta”), Juhani Aho ja muut — so. eepoksen prospektiivista vaikutusta suomalaisen kulttuurin kulkuun.³²

Vuodesta 1952 Kalevalan käsittely kouluissa on vähennetty minimiin. Nuori ylioppilas Matti Kuusi, jolle tabujen särkeminen luonnostaan tuotti mielihyvää, oli jo vuonna 1935 todennut vain murto-osan Suomen nuorisosta ylipäänsä kykenevän vastaanottamaan ja sulattamaan Kalevalaa. Taideteoksena se pysyi nuorille mykkänä.³³ Ajatuksella lienee kaikista vastaväitteistä huolimatta oikeutensa.

Kuusi on 40 vuotta myöhemmin yrittänyt korjata tilannetta kirjasellaan ”Kansanruno-Kalevala” (1975, 2. painos 1977). Menetelmä on mielestäni arveluttava, sillä niin oikein kuin onkin johdattaa koulunuorisoiden vanhojen laulujen pariin — joiden taiteellinen voima ei avaudu sen helpommin kuin eepoksenkaan —, yhtä mahdotonta on nyt tajuta Lönnrotin suorituksen arvoa niistä parista lauseesta, jotka ikään kuin ylimääräisenä lisäkkeenä on pantu muun tekstin jatkoksi. Koululainen saa pakostakin sen käsityksen, että kaikki tähänastinen reseptio on ollut suurta erehdystä, täysin väärillä jäljillä. Mutta tämä taas merkitsee, että ollaan vaarassa ruveta katselemaan historiallista ilmiötä ei-historiallisin silmin.

Jos haluaa olla realisti ja johdonmukainen, on nyt kysyttävä, eikö olisi mahdollista ja hyväksyttävää yrittää kansallisen symboliikan alueella paradigmavaihtoa — termi on Thomas Kuhnin —, eikö kirjallisuus ole käynyt kollektiivisen identiteetin perustana paljon sopimattommaksi kuin esim. historia. Ja jos näin on, silloin olisi Lönnrotin teos määriteltävä kansallishistoriallisen merkityksensä osalta uudelleen, ni-

³¹ Reima (alaviite 27), s. 6, ks. myös Hästesko (alaviite 28) s. 16 ja 157.

³² Tiedossani ei ole, missä määrin sanomalehdistö pääsi vaikuttamaan paitsi oppikoulusivistyksen saaneeseen porvaristoon myös työläis- ja pienviljelijäväestöön ennen vuotta 1917. Mahdollisesti se olisi mainittava vaikuttajana koulun ohella. Joka tapauksessa on tunnettua, että Juhani Ahon lentolehtiset ja lehtiartikkelit pääsivät laajojen kansankerrosten tietoon.

³³ Kuusi (alaviite 22) s. 19.

mittäin 1800-luvun suomalaisen kirjallisuudenhistorian suurteokseksi, yhdeksi suomalaisen kulttuurihistorian painavimmista dokumenteista eräänä historiallisesti merkittävänä ajankohtana, dokumentiksi, jonka reseptio on yli sadan vuoden ajan ollut Suomen kulttuurikehityksen keskeisenä ainesosana. Tästä voisi alkaa uusi — ja erilainen — kappale reseption historiaa.

Tämän jakson lopuksi on vielä viitattava siihen seikkaan, ettei niitä vaikeuksia, joita Suomella on ”oman” eepoksensa vuoksi, suinkaan ymmärretä samalla tavalla kaikkialla maailmassa. Länsi-Saksalla on kyllä samat ongelmat Nibelungen-Liedinsä ja Goethen ”Faustin” kanssa, niin ikään ranskalaisilla Rolandin laulun Charlemagne-myytin suhteen jne. Sosialistiset valtiot sen sijaan — selväpiirteisen historiallisen marxilaisen maailmankatsomuksen turvin — ovat hyväksyneet ja omaksuneet kansallisen perinteen ideologian. Niille kansalliseepos on kansallisen olemassaolon todiste ja vakuus; sillä on prospektiivinen funktio. Muistettakoon vain Marxin ja Engelsin folkloristiikan harrastusta ja vaikkapa Otto Ville Kuusistakin, joka näki Väinämöisessä suuren kansansankarin, jonka paluu merkitsi onnellisemman yhteiskunnan alkua.³⁵ Näin on myös Lönnrotin eepoksen laita Karjalan neuvostotasavallassa, sikäli kuin kieltä taitamattomana pystyn toisen ja kolmannen käden tietojen perusteella asiaa arvioimaan. Eeposta kunnioitetaan suurena kansallisena dokumenttina, jossa historian kulku korreloi kulttuurin kehityksen kanssa.

VI

Missään ei Kalevalan aseman omalaatuisuus tule niin selvästi esille kuin sen produktiivisessa reseptiossa kirjallisuudessa itsessään: tämä on alusta alkaen, vaikkakin se puhui eepoksesta, etsinyt aiheita, asiasisältöjä, ja löytänyt historiaa ja myyttiä. Näin se on tavoittanut kansanrunouden ikään kuin eepoksen läpi. Seuraavissa huomioissa en pyri saumattomaan adaptaation historiaan, vaan kiinnostukseni kohteena ovat ainoastaan näkökohtien eroavuudet ajateltaessa reseption ja vaikutuksen mahdollista typologiaa. Tähän riittää muutama nimi.

³⁴ Vrt. Helmut Brackert, *Nibelungenlied und Nationalgedanke. Zur Geschichte einer deutschen Ideologie*, teoksessa: *Mediaevalia litteraria. Festschrift für H. de Boor*, München 1971, s. 343—364.

³⁵ O.V. Kuusisen suhteen vrt. Thomas Henrikson, *Toinen Kuusinen — kansallisromantikko ja vallankumousrunoilija*, teoksessa: *Vesa Salminen (toim.), Nuori Otto Ville Kuusinen (1881—1920)*, Jyväskylä 1970, s. 173—215, vars. 183, 193; Henrikson, *Romantik och marxism. Estetik och politik hos O.V. Kuusinen och Diktonius till och med 1921*, Helsingfors 1971.

Aleksis Kiven *Kullervo*-näytelmä (1864) on esimerkki pelkän Kalevala-tekstin adaptaatiosta ilman samaan aihepiiriin liittyvien muiden laulujen vaikutusta.³⁶ Varhainen kirjallisuustiede kylläkin on ollut siihen osallisena, sillä ydinajatuksen Kivi löysi Fredrik Cygnaeuksen v. 1853 ilmestyneestä, edelleen ajankohtaisesta tutkielmasta ”Det tragiska elementet i Kalevala”: *Kullervo* on sankari, jonka on oltava orjana. Tästä ristiriidasta saa alkunsa näytelmän traaginen juoni. Periaatteessa Kivi ei laajentanut tätä Cygnaeuksen asettamaa merkitystasoa. *Kullervo*-motiivilla, joka eepoksessa itsessään on suuressa määrin Lönnotin omaa tuotetta, oli jo siinä sikäli erikoisasema, että sen rakennekaava on lainattu antiikkis-länsimaisesta klassisesta tragediasta. Kivi, Shakespearen tuntilija, kehitti tätä Lönnotin perusasetelmaa edelleen, ja jos ylioppilas Stenvallin onnistui punoa omaelämäkerrallisia kokemuksia taruaineksen joukkoon, kävi se päinsä vain sen sankari-käsitteen perusteella, jolla oli takanaan renessanssi, Shakespeare, Shaftesbury ja romantiikka. Tässä kuvastuu jonkin verran se eepoksen ja laulurunojen maailmankuvien välinen ero, johon Matti Kuusikin äskettäin viittasi, niin epälonnotmainen kuin Kiven uhma- ja vapautumispaatos lieneekin.³⁷

Se virallinen vastaanotto, joka teoksen osaksi tuli Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tutkintolautakunnan taholta, valottaa vielä erästä huomionarvoista aspektia. Lausunto osoittaa komission joltistakin epävarmuutta koko ’Alku-Kullervo’ kohtaan, ja niin se rajoittuu lähinnä tyylin ja kielenkäytön kritiikkiin, arvosteluperustana selvästikin retorikan tyylioppi. Kiven kieltä pidetään sen mukaisesti liian arkipäiväisenä, suorastaan alatyylisenä ja kansallisten epepain arvoa loukkaavana.

Taiteellisessa mielessä ovat Juhana Heikki Erkon kalevalaiset runodraamat ”Aino” (1893), ”Kullervo” (1895) ja ”Pohjolan häät” (1902) nykyään jo merkityksettömiä, mutta reseptionhistorian kannalta niillä on edelleen tärkeä sija.³⁹ Richard Wagnerin oopperat näyttävät olleen

³⁶ Vrt. Tanner (alaviite 10) s. 16—. Kiven *Kullervo* tuli täydellisenä näyttämölle vasta 1885; vrt. Eliel Aspelin-Haapkylä, Suomalaisen teatterin historia, osat 1—4, Helsinki 1906—10, III, 214.

³⁷ Matti Kuusi, Maailmankuva Kalevalassa ja Kalevalan takana, teoksessa: Äidinkielen Opettajien Liiton Vuosikirja 26 (1979), s. 64—71. Painotettaessa Kiven henkilökohtaisten elämysten osuutta *Kullervossa* on samalla otettava huomioon maaorjuuden laajamittainen sosiaalinen tausta tuonaikaisella Venäjällä; vrt. Irmeli Niemi, *Kullervo* ja Daniel Hjort — luonnosta suomalaisen näytelmän sosiologiaan, KSV 25 (1971), s. 108—129.

³⁸ Painettuna Viljo Tarkiaisen teoksessa Aleksis Kivi, elämä ja teokset, 5.p., Porvoo, Helsinki 1950, s. 137—.

³⁹ Martti Jukola, J.H. Erkkö, osat 1, 2, Helsinki 1930—1939; R. Koskimies teoksessa: Suomen Kirjallisuus IV, 214—218; Tanner (alaviite 10) s. 38—45. Kuinka merkittävänä Erkköä elinaikanaan pidettiin, ilmenee esim. siitä, että hänen *Kullervo*-draamansa kuului 1890-luvulla oppikoulujen obligatoriseen lukuohjelmaan.

suuntaa antavina virikkeinä; ”Kullervo” kuitenkin sai Kiven tapaan ainoat virikkeensä Lönnrotin tekstistä, ja aiheen käsittelykin pysyy uskollisena Lönnrotin ja Kiven linjalle. Aatteellinen horisontti sen sijaan aktualistuu ajan hengessä: kun Lönnrot ja Kivi tarkastelevat Kullervon henkilökohtaista kohtaloa, näkee Erkko tuon sanoisinko työväenliikkeen riveissä marssivan protagonistin kautta koko vapauttamista odottavan työläisorjien kollektiivin. Nämä ovat ajatuksia, jotka Erkosta riippumatta myöhemmin esiintyvät Otto Ville Kuusisella, tällä tosin reflektoidumpina ja Hegelin filosofis-esteettisen ajatusmaailman läpikäymisenä. Jos Erkko tekee Kalevala-aineistosta ideologisen ajankuvauksen, vaikkakin jäykkään Kalevalan-mittaan valettuna, tulee siitä Otto Ville Kuusisen käsissä osa sosialistista maailmankuvaa, jonka juuret eivät ole yksinomaan Hegelin romantiikassa. Tässäkin nyt alkavassa reseptiovyöhydessä käy selvästi ilmi varsinainen Lönnrotin perintö, sillä juuri hän on yrittänyt, kuten etenkin hänen antamistaan tekstinselityksistä huomaa, uudelleen ja uudelleen vetää esiin kansaa, sitä joukkoa, josta runot muuten lähes täysin vaikenivat mutta joka kuului Lönnrotin perussuunnitelmaan.

Kukaan näistä kolmesta, keskenään kovin erilaisesta resipientistä ei voinut aavistaa, kuinka väkevästi monien runojen šamanistinen aatepohja opettaa selviämään ympäristön haasteista, kun niissä sankari, tuo armoitettu lahjakkuus, pelastaa hänet valinneen yhteisön pelkojen ja vihamielisten voimien täyttämän arkimaailman pakotteista.

Karjalaisella Eino Leinolla, jonka ensimmäinen ”Helkavirsiä”-sikermä ilmestyi v. 1903, kulkevat Kalevalan ja laulurunojen tuntemus käsi kädessä.⁴⁰ Teoria taas oli edustettuna Matti Varosen mytologiaa ja kulttia käsittelevien kirjoitusten muodossa. Laulut olivat Leinolle tuttuja sekä suoraan suullisesta traditiosta että kirjallisessa muodossa Lönnrotin ”Kantelettaresta”. Kuten tunnettua yleisö otti Leinon balladit ensin empien vastaan, näin ilmeisesti sen vuoksi ettei suomalainen lukijakunta vielä ollut tottunut niissä saavutettuun reseptioasteeseen. Kalevala ei ainoastaan tulkinnut Lönnrotin myyttiä suuresta yhtenäisestä pakanallisesta muinaisajasta, vaan se myös välitti myyttejä, vaikkakin osin hämärtyneessä muodossa. Leino oli ensimmäinen, joka oli valmis ottamaan myytin myyttinä vakavasti, so. maailmanselityksen ja ihmisen itsensä tunteamisen välineenä. Näin sisältö sisältönä menettää merkityksensä, omaläätuiseksi rangoksi tiivistetty kalevalainen runomitta säästellyn käytettyine allitteraatioineen saa signaalin luonteen, ei-kalevalaisen mytologeman sitovuuden signaalin. Näin on saavutettu siihen asti tuntematon abstraktiotaso.

⁴⁰ Vrt. Sakari Vapaasalo, *Studier i Eino Leinos Kalevalaromantik*, Diss. Uppsala 1961; Tanner (alaviite 10) s. 66–75 ja muuallakin.

Kalevalaa itseään Leino tulkitsi allegorisesti, kun hän esim. kirjoitti Lemminkäisen, Tuonelan joutsenen surmaajan, symbolisoivan ihmishengen kaipuuta päästä selville kuoleman salaisuudesta.⁴¹ Tällainen symbolistinen tulkintametodi vaikutti produktiivisesti koko suomalaisen kansallisromantiikan ekstaattisen vuosikymmenen ajan, ja tulemme vielä tapaamaan sen tuonnempaa aivan toisessa yhteydessä. Ero on periaatteellinen siihen luonnonmytologiseen tulkintatapaan verrattuna, jota runsasta vuosikymmentä myöhemmin esim. E.N. Setälä käytti Joukahaisen ja Väinämöisen taistelun tulkinnassaan, sikäli nimittäin, että se on ei-historiallinen eikä sen mytologisten struktuurien typologiaa ole tieteellisesti tarkistettu. Leino itse puhui epätarkasti mutta kuvaavasti ”metaforisesta mystiikasta”.⁴²

Tätä ei ”Helkavirsistä” tapaa. Niissä eivät ole tärkeitä ne vanhat vastaukset, joita myytti pystyy antamaan, vaan uudet kysymykset. Sen perusteella, että myytissä erilainen on takeena samanlaisen paluusta, voidaan Leinoa pitää suorana kalevalaisuuden seuraajana. Myyttillisen maailmankuvan asujaimelle on myyttillinen lausuma totuutta, runoilijalle taas, jolla on kyky muovata tuon maailman rakennetta, on totuutta sen merkitys. Leinolle kyseessä oli ei-historiallinen, sielullinen todellisuus, ei suinkaan historia.⁴³

On valaisevaa ottaa heti Leinon jälkeen käsiteltäväksi oman aikamme huomattavin Kalevala-adaptaatio: Paavo Haavikon vuonna 1974 ilmestynyt ”Kaksikymmentä ja yksi”.⁴⁴ Tässäkin reseptio on kosketuksissa analysoivaan tieteeseen. Haavikko on *poète savant*; tehdessään Kalevalan sammonryöstöstä eepisen runosikermänsä teeman hän tuntee Kaarle Krohninsa ja Martti Haavionsa, hän on lukenut Matti Kuusensa.⁴⁵ Tällä hän jopa tarkastuttaa tekstejään ennen niiden julkaisemista. Lönnrotin eepoksen hän oivaltaa vastaavasti yhdeksi runojen reseptioasteeksi, mikä antaa sen käyttämiseen aivan uutta ennakkoluulottomuutta, kritiikki

⁴¹ (Eino Leino,) Katsaus kevätkirjallisuuteen, Nykyaika 1899, 369, Tannerilla sitaattina (alaviite 10) s. 68. Samansuuntaisia ajatuksia Leino ilmaisee kirjeessään Maila ja J.J. Mikkolalle: Lemminkäinen, joka tapaa ”Kuoleman Kuningattaren”, on ymmärrettävä Kristus-hahmoksi; vrt. Lauri Viljanen, Eino Leinon Helkavirsien ’ihme’, KSV 25 (1971), s. 228—240, tässä 230—.

⁴² E. Leino, Eräs tilinteko, teoksessa: Leino, Kootut teokset, Helsinki 1929, XIV, 434.

⁴³ Kannattaa pitää mielessä, että Helkavirret joutuivat moneen kertaan uuden reseption kohteeksi. Niihin sidoksissa oli Joel Lehtosen ”Permi”-runoelma, ja vielä Elvi Sinervokin sai kalevalaiset vaikutteensa Leinon balladeista.

⁴⁴Vrt. Kai Laitinen Kanavassa 1975, s. 53—55; perusteellisesti nyt Hannes Sihvo, Soutu Bysantiin. P. Haavikon metodin ja maailmankuvan tarkastelua, Joensuu 1980. Haavikon oma kommentaari Pekka Tarkan tekemässä haastattelussa HS 12.5.1974, s. 27.

⁴⁵ Kuusen tähän asti viimeinen mielipide sammosta on painoasuisena Parnassossa 1977, s. 268—278.

mukaan luettuna. Esim. konkreettisuuden puutetta eepoksessa Haavikko arvostele. Seurauksena on toisaalta hänen paluunsa takaisin runoihin, toisaalta hänen omaksuvan imaginaatiovoimansa kasvu. Lönnrotin tapaa liittää tapahtumia yhteen Haavikko kannattaa konkreettisen histori-anikäsitteilyn ilmentymänä. Hän ei tahdo ymmärtää Kalevalaa leinomain-sen symbolisesti ja allegorisesti. Hänen suomalaisten viikinkiensä samporetki etelään Bysantin hoviin ja rahapajan ryöstö kronikoissa mainittuna vuotena 1042 jälkeen Kristuksen syntymän on tarkkaan ottaen runomuotoi-nen tieteellinen teesi, jota voidaan argumentein puolustaa tai vastustaa, siihen tapaan kuin Kaarle Krohnin, Uno Harvan ja Nils Lidin teesejä on paikoin yhtäpitävästikin vastustettu.

Jos Leino suhtautui vakavasti Kalevalan välittämään myyttiin, suh-tautuu Haavikko vakavasti sen välittämään historiaan, ja tämän resepti-on abstraktio tapahtuu kielessä. Kalevalaiset puheenparret, jotka tulevat ja menevät aallon tapaan näyttäytyen tässä kadotakseen tuolla kielellis-ten anakronismien tieltä, osoittavat kuinka kieli kuljettaa eepistä juonta ja niitä kuvia, joissa toiminta tapahtuu. Kertomistapahtumassa kieli muuttuu itsenäiseksi, vanha runomitta ei olekaan enää kannatin, vaan il-menee assosiaationa, tahallinen klisee tarkoittaa totuutta. Tämä todelli-suus — sanottakoon se vielä kerran — on erilaisena samanlaisen paluu.

Vanhat runonlaulajat olivat kuvitelleet sammon hyvinvointia jauha-vaksi myllyksi. Haavikon kertomuksessa se tarkoittaa abstraktia rahaa, mikä oli sammon Bysantista ryöstön päämäärä, ja on tahallista epäsel-vyyttä, kun se muuttuu kunnian kanssa vaihtoehdokseksi molempien seu-raavien sotaretkien yhteydessä, jotka kehkeytyvät samporetkestä. (Näin tapahtui jo vanhassa vienankarjalaisessa samposikermässä, jossa edelli-nen laulu kulloinkin ikään kuin manaa esiin seuraavan selitykseksi itsel-leen.) Haavikon mielipide eepoksen välittämistä myyteistä näyttää ole-van tämä: ne ovat derivaattoja, mytologeemoja, joiden avulla on kaikki-na aikoina tehty historiaa.

Riittäkööt nämä neljä esimerkkiä. Näiden tehtävänä oli osoittaa, että on mahdollista systematisoida eri adaptaatiomuotoja ja siten laajentaa väittämien alaa käsittämään enemmän kuin pelkät lähdeviitteet. Kirjalli-suudenhistoria hyötyy siitä, ettei kaikkea uskota sen huostaan.

VII

Lopuksi luvattu yleiskatsaus saksalaisen kielialueen Kalevala-reseptioon. Yhtenäistä kuvausta siitä ei vielä ole tehty. Erich Kunze ei toistaiseksi ole koonnut lukuisia yksittäisiä esitutkimuksiaan yleiskat-

saukseksi.⁴⁶ Taaskaan ei ole tarkoituksenmukaista ruveta tässä toistamaan tuttua, vaan laajentaa Kunzen tuloksia muutamalla teoreettisesti relevantilla huomiolla. Varsinaista reseption ja vaikutuksen historiaa tuskin täsmällisessä mielessä voitaisiinkaan kirjoittaa. Historiaan kuuluu sekä kontinueetti että samalla synkroninen suhteiden vyyhti. Kumpainenkin puuttuu ensimmäiseen maailmansotaan ja Buberin Kalevalan ilmes-
tymiseen saakka täysin ja senkin jälkeen mitä suurimmassa määrin. Useimmat Lönnrotin teoksesta julkaistut mielipiteet ovat yksityisiä, paremminkin tekijänsä henkilökohtaisen kirjallisen elämyksen kuin yleis-
pätevän prosessin ilmauksia. Lähtökohta on alkuperämaahan verrattuna perusteellisesti erilainen:

1. Reseptio keskittyy käännosten ympärille, joista se on riippuvainen. Aikakauskirjoista ja sanomalehdistä voi seurata kulloistenkin arvostelujen jälkikaikuja. Schiefnerin v. 1852 ilmestynyt käänнос ja Hermann Paulin epäonnistunut käänносыryitys, vuosilta 1885—86, painettiin molemmat Suomessa ja jäivät Saksassa lähes palautteetta. Vasta Martin Buberin, juutalaissyntyisen myyttientutkijan ja kulttuurifilosofin muokkaamalla laitoksella (vuodelta 1914) on ollut laajempaa vaikutusta. Se ilmestyi Münchenissä erään aktiivisen kustantamon toimesta aikana, joka oli omiaan tukemaan Kalevala-kiinnostusta: Suomi kulki juuri kohti itsenäisyyttään ja sillä oli takanaan senaikaisen Euroopan suurimpien henkien ja loistavimpien tiedemiesten sympatiat.

2. Kalevala esittäytyy saksalaiselle lukijalleen — lukuun ottamatta Jacob Grimmiä ja ehkä Martin Buberia — mahtavana monoliittina, ilman ympäristöä, ilman taustaa; onhan muinaissuomalainen laulurunous Saksassa tänäkin päivänä jokseenkin tuntematonta. Suomen eri reseptiosfäärit tekevät täällä tilaa hyväuskoiselle yksiselitteisyydelle: Kalevalaa pidetään väärentämättömänä vanhana runoutena. Oppineet tutkielmat siteeraavat sitä viattomasti esimerkkinä ikivanhasta muinaistekstistä. Ensimmäinen ja toinen reseptiotaso tajutaan yhdeksi ainoaksi.

3. Siitä asti kun Jacob Grimm sanoi: ”*Introite, nam et hic dii sunt*”, on Kalevala ollut litteräärisen eksotismin mielikohteita — täydellisenä vastakohtana suomalaisen reseption asenteeseen, joka alusta asti tiesi: *nostra res agitur*. Lukuun ottamatta oppineitten töitä löytää todella vain stereotyyppisiä lausumia, jotka päätyvät ”aivan erilaiseen” ja jäävät siihen. Kun on lukenut muutaman näistä Kalevala-artikkeleista ja arvioinneista, tuntee ne kaikki. Monen tällaisen lausuman isä on ollut maail-

⁴⁶ Vrt. Erich Kunze, *Die deutschen Übersetzungen finnischer Schönliteratur*, Bibliographie mit e. Einführung, Helsinki 1950; sama, *Jacob Grimm und Finnland*, Helsinki 1957; sama, *Martin Buber ja Kalevala*, KV 34 (1954), 215—21. Vrt. myös Väinö Kaukonen, *Jacob Grimm und das Kalevala-Epos*, Dt. Jahrbuch f. Volkskunde 9 (1963), s. 229—239.

mankirjallisuutta tunteva harvinaisuuksien keräilijä, jolle Kalevala on ollut yhtenä renkaana hänen intressiketjussaan. Tällaisia olivat arkistonhoitaja Julius Altmann, Ernst Brausewetter, J.C. Poestion, Werner Helwig ja monet muut.

Toisaalta sellaiset nimet kuin Grimm ja Buber riittäisivät yksinäänkin todistamaan, kuinka epätavallisen korkeatasoisissa oppineiden piireissä Kalevalaan tutustuttiin; mainittakoon esimerkkeinä vielä kielitieteilijät Heyman Steintal ja Heinrich Winkler, orientalisti Wilhelm Schott, mytologit R.M. Meyer ja Heinrich Meyer-Benfey, sankaritarujen tutkijat Richard Heinzl, Wolfgang Golther ja Andreas Heusler, lopulta myös kemisti Georg Kahlbaum, jota vuonna 1898 kiinnosti myytin ja luonnontieteiden suhde Kalevalassa.⁴⁷ Wolfgang Steinitz, saksalaisen, suomalaisen ja ostjakkilaisen perinteen tuntija, alkoi elämänsä lopulla vielä perehtyä Kalevalaan, ilman omakohtaisia tutkimuksia mutta viisaasti ja varovasti tiettyjä piirteitä painottaen.⁴⁸

4. Saksalaiselle lukijalle eepos ei voi olla kansallinen symboli. Kuitenkin se kansallinen merkitys, mikä sillä kotimaassa on, on ollut Jacob Grimmin päivistä asti kestäväenä topoksena toiseen maailmansotaan asti. Kirjoittajilla saattoi olla hyvinkin vähän tietoa Suomen poliittisesta historiasta; silti poliittisen itsemääräämisoikeuden ja kulttuuritason välisen suhteen puntarointi sujui helposti. Tällä alueella voi panna merkille hämmästyttäviä konvergensseja eepoksen kotimaiseen reseptioon nähden.

Tähän asti puheena olleen individuaalireseption rinnalla on jo muutamien vuosikymmenien ajan — tarkkaa aikamäärää on vaikea antaa — ollut olemassa kollektiivinen reseptio, joka on jäänyt verrattain tuntemattomaksi mutta ansaitsee maininnan, sillä se on ainoa laajapohjainen reseptio suomalaisen, virolaisen ja ehkä unkarilaisen reseption rinnalla. Sen potenssia pidetään tällä hetkellä Saksan liittotasavallassa niin suurena, että eräs eturivin kustantaja katsoi viime vuonna (1979) etunsa mukaiseksi ottaa Lönnrotin eepoksesta suurpainoksen.⁴⁹ Jo etukäteisilmoittelun aikana tilausluvut kohosivat ennätyskorkeuksiin. Epäilemättä kyseessä oli kiinnostus tekstiin itseensä, sillä mukaan liitetty selitysosa ei varmaankaan kyennyt tyydyttämään ajatellun lukijapiirin odotuksia.

⁴⁷ Laila Hänninen, *Bibliographie du Kalevala jusqu'en 1926*, Helsinki 1928, julkaisi materiaalin vain osittain ja senkin usein virheellisenä. Paljon reseptionhistoriaan kuuluvaa on jäänyt huomaamatta. Verrattomasti suurempi teho kuin tällaisilla pienillä, piilossa julkaisuilla kirjoitelmilla oli sellaisilla Kalevala-huomioilla, jotka pääsivät laajalevikkisiin standarditeoksiin, kuten Simrockin 'Mythologie' tai Wilhelm Wundtin 'Völkerpsychologie'.

⁴⁸ Kalevala. Nach d.dt. Übertragung von A. Schiefner u. M. Buber neubearb. v. W. Steinitz, Rostock 1968, s. 396—405.

⁴⁹ Kalevala. Das finnische Epos des Elias Lönnrot. (Toim. Hans Fromm), München, Deutscher Taschenbuch-Verlag 1979.

Tuolla piirillä tarkoitan teosofiaa eli antroposofiaa, Rudolf Steinerin liikettä, joka on tullut kansainvälisesti tunnetuksi pedagogisten päämääriensä ja oppilaitostensa ansiosta.

On tunnettua, että teosofia pitkät ajat askarrutti Akseli Gallen-Kallelaa, että ranskalaisen Wagnerin-ihailijan ja teosofin Edouard Schurén ajatukset herättivät Suomessa suurta kiinnostusta ja että varsinkin ensimmäisen maailmansodan aikana myös Leinon ajatusmaailmassa oli vahva teosofinen suuntaus.⁵⁰ Erityistutkimukset puuttuvat vielä. Joka tapauksessa saattoi Rudolf Steiner olla varma herkkäkuuloisesta yleisöstä pitäessään Helsingissä 9. huhtikuuta 1912 esitelmän aiheena ”Kansalliseeposten, erityisesti Kalevalan olemuksesta” (”Das Wesen nationaler Epen mit speciellem Hinweis auf Kalewala”); samat ajatukset toistuivat hänen esityksessään ”Suomi ja Kalevala” Dornachin Goetheanumissa 9. marraskuuta vuonna 1914, siis sodan puhjettua. Siitä asti Kalevala on kuulunut antroposofien eksegeettisesti käsiteltäviin mysteeriteksteihin.

Menetelmää voi lähinnä kuvata allegorisoivaksi. Sillä on yhteisiä piirteitä keskiaikaisten teologiiden raamatunselityksien kanssa. Molemmat menetelmät operoivat ei-historiallis-typologisesti teologisen historiankatsomuksen puitteissa. Antroposofia, joka nimittää itseään hengentieteelliseksi historian tarkastelutavaksi, lähtee myöhäisromanttisesti siitä periaatteesta, että alituisesti dekadentimmaksi käyvä historiankulku on aikojen kuluessa vääristänyt muinaiset ”henkiset perikuvat” ja että ainoastaan erityinen, harjoituksen kautta saavutettava näkemys voi saada tuon alkuperäisen uudelleen kirkastumaan. Pari Kalevala-esimerkkiä valaiskoon asiaa:

Sampo on Steinerin mukaan ”fyysisen ihmisruumiin, muotovoimaruumiin muovaaja ja rakennusmestari”. Samporetken sankarien kolmiluku tarkoittaa ihmiskunnan ”kolmea sielunjäsenenkerrostumaa”, sanotaan Helsingissä pidetyssä esityksessä. Ulappalan vanhus, joka surmaa Lemminkäisen, on ”ivallinen, kriittisenä vaaniva maallisäly”, ”poroporvarivoima, rikkiviisauden pakkomielle”, ja Kultaneidossa symboloi-tuu ”abstraktin tieteen jäinen kylmyys”.⁵¹

⁵⁰ Vrt. A.E. Jokipii, Teosofinen liike Suomessa, Porvoo 1937; P.O. Barck, Arvid Mörne och sekelskiftets Finland, Helsingfors 1953, s. 54. Leinon teosofiaa kuvastaa hänen teoksensa ”Alla kasvon Kaikkivallan” (1917) (vrt. R. Koskimies teoksessa: Suomen Kirjallisuus IV, 411—), joka näyttää syntyneen samoihin aikoihin ”Karjalan kuninkaan” ja ”Helkavirsiä II”-n kanssa runoilijan kalevalaisella kaudella.

⁵¹ R. Steinerin esitelmä on julkaistu käsikirjoituksena v. 1912, 21-sivuisena. — Sampo: lainattu Rudolf Meyerin kirjoituksesta ”Kalewala”, Stuttgart 1964, s. 54 (Meyerin antroposofinen Kalevalan-tulkinta pohjautuu Suomen talvisodan aikana 1939/40 Sveitsissä pidettyihin esitelmiin); samporetken sankareiden kolmiluku, ibidem s. 54; Ulappalan vanhus, ibidem s. 70; Kultaneito, ibidem s. 78.

Nämä ajatusrakennelmat ja intentiot ovat paljolti suomalaisten symbolistien Kalevalan-tulkintojen kaltaisia. Muistutan vain, mikä Leinon näkemys vuonna 1899 oli Tuonelan joutsenen surmasta. Erona kuitenkin on antroposofisen oppirakennelman nimenomainen älyllisyydenvastainen affekti.

Antroposofisen tulkinnan pontena on luonnollisesti sama Kalevalan piirre, joka Buberiakin viehätti: tuo lähinnä samanistinen mielikuvituskerros sanan vaikuttavasta ja muuntavasta voimasta. Antroposofian oppiinhan kuuluu animistisia mielikuvia ihmisen tajuamiskyvyn asteittaisesta kohoamisesta aina yliaistillisiin kerroksiin asti. Kuinka vähän antroposofia muuten kunnioitti Lönnrotin tarkoituseriä, ilmenee siinä, että esim. 50. runon kapean portin kautta päästiin siihen johtopäätökseen, että kristilliset symbolit ja katsomukset määräävät Kalevalan eksegeesin sen henkiopin ajattomana täyttymyksenä.

Ajatus yliaistillisen tajuamismahdollisuudesta palauttaa mieliin Matti Kuusen äskettäisen huomautuksen, että hänen näkemyksensä mukaan juuri maailmankatsomukselliset seikat, luonnollisen ja ylikuonnollisen välisen rajan määrittely, saattaisivat lähentää Kalevalaa ja muinaista laulurunoutta nykynuorisoon.⁵² Tällaista lähestymistä ovat Suomen oppikoulunopettajat viime vuosina lisääntyvässä määrin panneet yllätykseen merkille. Heidän huomioittensa mukaan nykyinen ekologian ongelmista kiinnostunut nuoriso etsii eepoksesta sitä maailmaa, jossa luonto ja ihminen ovat sopusoinnussa keskenään. Eepoksen manausrunoilla, joissa muinainen tiede esittäytyy, on nuorten mielestä tehtävänä tajunnan varustaminen nykyajan teknologisia katastrofeja vastaan. Tämä on periaatteessa aivan toinen kuin antroposofian asenne, samaa on vain materialistista näennäismaailmaa vastaan kohdistuva protesti. Ei haluta ainoastaan tietää, vaan halutaan muuttaa elämänmuotoa ja maailmaa. Kalevalassa kuvattuun maailmaan suhtaudutaan monelta kannalta epätaivallisen vakavasti. Maailmassa, jota ei enää ymmärretä, jossa ei enää entisiin keinoin selvitä, sukeltaa odottamatta pintaan jotain vanhojen tekstien funktiosta.

Tämä on ilmiö, jonka eteen kirjallisuustieteilijä ei tavallisesti joudu. Hän tekee viisaasti, jos ilmoittaa, ettei se kuulu hänen alaansa, hänen metodinsa kun perustuvat rationaalisuuteen. Lönnrotin Kalevalasta, näin hänen on lopuksi todettava, tuosta uuden ajan kirjallisuuden tuotteesta, jonka kirjallisuuskäsite on epäkirjallinen, tulee jälleen kerran reptionsa historiassa vapaan, so. tulkinnanvapauden mahdollistaman aatetransportin väline.

(Suomentanut Liisa Norio-Rumohr)

⁵² Kuusi (alaviite 37) s. 70—.

HANS FROMM: *Zur Rezeptionsgeschichte des Kalevala*

Der Aufsatz erscheint in deutscher Sprache in *Congressus Quintus Internationalis Fenno-Ugristarum*. Turku 20.—27. VIII. 1980. Pars I: Sessiones plenares. Redegit Osmo Ikola. Curaverunt Kaisa Häkkinen & M. K. Suojanen. Turku 1980, S. 25—55, sowie im *Jahrbuch für finnisch-deutsche Literaturbeziehungen*. Mitteilungen aus der Deutschen Bibliothek Helsinki. Jg. 14, hg. von Hans Fromm und Hannes Sihvo. Helsinki 1980.

